

Юрій Тишкун

Національний університет «Львівська політехніка»

СПЕЦИФІКА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ «ГЛОБАЛЬНА ПОЛІТИКА»

© Тишкун Ю., 2015

Стверджується про поширеність терміна «глобальна політика» за відсутності його чіткого визначення. Зроблено спробу його окреслити за допомогою праць Е. Хейвуда, Н. Косолапова і Дж. Модельскі. Вказано, що поняття позначає боротьбу за владу у межах планети, її використання для реалізації курсу глобального управління і функціонування політичної системи Землі.

Ключові слова: поняття, термін, теорія політики, глобальна політика, політичний процес.

Jurij Tyshkun

CONCEPTUALISATION PECULIARITIES OF THE TERM «GLOBAL POLITICS»

© Tyshkun Jurij, 2015

The analysis of the term «global policy» is based on the interpretations of its component parts, namely «globality» and «policy», made by E. Haywood and N. Kosolapov. The author understands the term «global policy» as a combination of the struggle for power on the planet, the implementation of the particular policy, aimed at solving global problems and the existence of the political community of global importance. The global policy level is the highest from the geographical and functional viewpoints. It involves the following hierarchical levels: the level of the Earth's regions, the level of some «civilisations» («worlds») as well as the level of international, national, state and local regions. According to N. Kosolapov, these hierarchical levels differ in the content, scope and importance of problems solved at these levels and their decision consequences. Economic factors promote the interdependence of individuals, countries and the Earth's regions and require the development of global governance.

In order to understand the phenomenon of global politics, E. Haywood distinguishes the following significant problems: the problem of continuity in global politics, conquests, retention and implementation of global power, ensuring global security and justice. The continuity in global politics depends on the evolution that promotes the complication of the global political system. Large countries are eager to possess global power striving for hegemony. Nowadays they share the global power with numerous non-state actors. The state, being the winner in the struggle for hegemony, implements a certain global policy while providing the humanity with some social benefits which include global security and the equitable distribution of resources among different population groups.

Key words: notion, term, political theory, global policy, political process.

Глобалізація спричинила розвиток глобального суспільства і оформлення відповідного йому рівня політичних відносин. Однак його особливості досі потребують пояснень. Ці тлумачення наразі є неоднозначними, що спричиняє активні дискусії щодо нових численних, недостатньо

усталених і суперечливих термінів для описання глобальних політичних відносин. Одним із таких термінів є «глобальна політика». Для аналізу цього поняття характерні типові для термінологічного апарата труднощі: відсутність чітких визначень понять, вживання суміжних понять, як синонімів за відмінності їх суті, невідповідність понять і термінів. Утім бібліографічних узагальнень і праць-систематизацій щодо використання цього терміна наразі не існує, як і загальноновизначаних спроб дати тлумачення цього загальноновживаного поняття.

Термін «глобальна політика» доволі поширений, передусім в політологічних школах США і Данії. Зокрема, про це свідчать назви: видавничих серій («Глобальна політика» Державного університету Нью-Йорка за редакцією Дж. Розенау та «Інформаційна революція і глобальна політика» Массачусетського технологічного інституту за редакцією В. Дрейка і Е. Вілсона), наукових установ (Центр глобальної політики, економіки і суспільства Університету Вірджинії, Форум з глобальної політики у США) [13].

У межах російської політології використання цього терміна обмежене перекладами документів і міжнародних угод для описання західних наукових концепцій, наприклад, Дж. Модельські (В. Пантін, В. Лапкин), С. Гантінгтона (Г. Клейнер, А. і П. Циганкови), або ж для описання глобальних проблем сучасності (А. Костін, І. Халій, А. Розін), ролі США у міжнародних відносинах (А. Кокошин, Є. Троїцькій, А. Богатуров) і РФ (В. Межуєв), зокрема під час розгляду проблем силової взаємодії на глобальній арені (А. Богатуров, К. Плохотніков).

В українській школі політології прослідковується тенденція, подібна до російської. Це використання терміна в перекладах з англійської мови норм глобального права, концептуальних праць (С. Гантінгтона; Б. Дікона, М. Халса, П. Стабса), їх осмислення (М. Гелетій). Вітчизняні праці, в яких автори свідомо вживають цей термін, – нечисленні (К. Варламова, С. Терешко, О. Зернецька, Б. Зажигаєв, О. Лозовицький).

Самого лише переліку напрямів досліджень, в контексті яких використовується словосполучення «глобальна політика» у вітчизняних і зарубіжних працях з суспільно-гуманітарних наук, достатньо для визначення багатозначності цього поняття, тоді як відсутність його загальноновизначеного тлумачення в них робить необхідним спробу визначення окремих ознак феномену у межах його термінологічного аналізу.

Мета роботи – розглянути змістовне наповнення поняття «глобальна політика». Визначена **мета** зумовлює такі завдання: 1) розглянути визначення «глобальної політики» Е. Хейвуда, Дж. Модельські, Н. Косолапова, П. Циганкова; 2) запропонувати можливі синтетичні визначення глобальної політики.

Термін «глобальна політика» почав використовуватись науковцями, прихильниками неоліберальної традиції у дослідженні міжнародних відносин із другої половини ХХ ст., коли нові масштаби діяльності транснаціональних акторів спричинили якісні зміни у політичній структурі планети [5, 6]. Активно цей термін почали вживати у науковому дискурсі з початку 1990-х рр. [12]. Окреслено кілька підходів до аналізу змісту цього терміна. Так, на виявленні спільних і відмінних ознак «глобальної політики» від суміжних понять – «світова», «міжнародна» політика – зосередились П. Циганков, А. Кокошин і А. Богатуров, С. Ланцов, Н. Косолапов у межах традиції російської філософії, а також британський неореаліст Е. Хейвуд. Водночас розкрити співвідношення елементів феномену глобальної політики спробував Е. Хейвуд. Історичну тривалість й етапи розвитку цього явища, його структурний і процесуальний виміри, економічні передумови розвитку аналізував американський неореаліст Дж. Модельські у межах світ-системного та історичного підходів.

Як стверджував К.-Г. Юнг, «...вживаючи термін, ми повинні визначити його значення, в іншому разі ми говоритимемо незрозумілою мовою...» [1, С. 4]. У зв'язку з цим, можна згадати зауваження Н. Косолапова про «загальний дефіцит методологічної і термінологічної чіткості у сучасному вітчизняному (рос. – Ю. Т.) суспільствознавстві» [3, С. 93], прикладом чого є такі дві взаємно-суперечливі тези науковців щодо цього терміна: 1) в науковому дискурсі Заходу «глобальна політика» тотожна і «світової», і «постміжнародній» політикам та «новим міжнародним відносинам» (П. Циганков) [12]; 2) концепти «глобальної» і «світової» політик не тотожні

(А. Кокошин і А. Богатуров) [11]. Звідси виникає проблема впорядкованості, стандартизованості та уніфікованості терміна «глобальна політика», яка може бути вирішена через: 1) визначення відомих національних та іноземних (перекладних) наукових термінів та їх синонімів, які позначають цей феномен; 2) ієрархізацію термінів, через які дається визначення поняття; 3) уніфікацію їх використання.

Розгляд феномену «глобальної політики» варто розпочати з визначення співвідношення дотичних до нього термінів. Так, Е. Хейвуд аналізує складові поняття, вказуючи, що термін «глобальний» має два значення. Перше значення вказує на планетарний характер явища, а друге – на його «всеосяжний» і «всеохопний» характер. У першому розумінні Земля є, по суті, «світом». У цьому сенсі «глобальною» є політика, яка реалізується на рівні Землі, і цей рівень політики став значущим під впливом глобалізації. Причиною цього є зростання кількості політичних питань, які мають «глобальний» характер (зачіпають усі регіони планети і усіх людей на ній). Парадигматичним прикладом цього є проблеми навколишнього середовища, адже природа є взаємопов'язаним цілим (в якому все впливає на все) [14, р. 1–3].

Формуванню глобальної політики посприяли «прозорі» кордони. Вони унеможливають чітке розрізнення національного-міжнародного і внутрішнього-зовнішнього у міжнародній системі, провокують появу транснаціональних економічних явищ – потоків людей, коштів, товарів, інформації, зокрема, ідей. Через них зростає «комплексна взаємозалежність» і взаємопов'язаність держав, що змушують їх до спільних дій для вирішення з широкого (і розширюваного) спектра проблем добробуту, екології тощо, в межах анархічного міжнародного співтовариства [14, р. 7].

Своєю чергою, «глобальність» у другому значенні є складнішою і неоднозначнішою. У цьому випадку «глобальна політика» постає ареною змін, «полем, [контури якого] постійно змінюються (зсуваються – Ю. Т.)», і цей зсув прискорюється у наш час. У цьому розумінні «глобальне» є всеосяжним, таким, що належить як до системи загалом, так і до її елементів. Однак «глобальність» не можна розглядати як тотальність, щось більше за систему, що чітко і одночасно охоплює все і вся, як неподільне глобальне ціле (оскільки ідея «транскордонного світу» лише почасти правдива), чи як «вир взаємопов'язаності», яка ефективно поглинає усі його частини (наприклад, «держави»), оскільки держави і національний суверенітет продовжують існувати [14, р. хіх, 1, 2, 17]. Дехто з російських дослідників, навпаки, заперечує існування «глобальної політики неіснуючого світу», маючи на увазі під нею світ-систему [10]. Однак, на думку Н. Косолапова, виникає питання, чи глобальна політика можлива в цивілізаційно-неоднорідному світі [3, С. 97], який сам складається із багатьох «світів»-цивілізацій.

Отже, глобальна політика охоплює «не тільки політику на «глобальному» рівні, – тобто процеси, системи та інституційні межі усього «світу», але й політику на усіх рівнях – «світову», регіональну, національну і субнаціональну» [14, р. хіх, 2]. Подібної думки дотримується і Н. Косолапов, у якого глобальна політика, включає ієрархію політик, в т. ч. міжнародну, регіональну та локальну. Російський дослідник уточнює, що ієрархія рівнів цієї політики вводить уявлення про її організацію, структуру, якість і розвиток, системний взаємозв'язок політичних явищ і процесів усіх типів і рівнів. Критеріями розрізнення глобальної політики і її нижчих ієрархічних рівнів є зміст, масштаб і значення вирішуваних на них проблем, а також тих наслідків, до яких приводять прийняті рішення [3, С. 107, 108].

Своєю чергою, за Е. Хейвудом, «глобальний» і «міжнародний» рівні політики співіснують, доповнюючи один одного, з огляду на те, що «все в світових справах впливає на все інше» [14, р. хіх]. І Е. Хейвуд, і С. Ланцов вважають, що «глобальна політика» виникла з «міжнародної». При цьому С. Ланцов стверджує, що глобальна політика – це якісно новий етап розвитку політичної сфери, який відрізняється від міжнародної політики минулого характером суб'єктів, які діють в її межах [4]. Тоді як Е. Хейвуд припускає, що причиною цього були: поява нових акторів на арені планети, тенденція до формування глобального управління. Цей автор відзначає, що для феномену глобальної політики важливі проблеми спадкоємності (тривалості) і змін, і вплив на неї проблем влади, безпеки і правосуддя. З огляду на це, дослідник виділяє три його ключові аспекти: владу, безпеку, справедливість [14, р. хіх, 1, 3, 17].

Проблеми спадкоємності в глобальній політиці докладно, порівняно з іншими дослідниками глобальної політики, розглядає Дж. Модельські. Цей автор аналізує «структурну глобальну політику» – тривалі цикли формування і трансформації глобальної політичної системи (глобальної політиці) [7, С. 62; 8, С. 129]. Це нова властивість сучасної світ-системи, яка виникає внаслідок зростання чисельності її населення, продуктивності, взаємопов'язаності її елементів. Зазначені еволюційні структурні зміни мають непересічне значення для політичного розвитку усього людства і спричиняються конкуренцією великих держав.

Цикли глобальної політики, які вимірюються відрізками у 500, 120, 30 р., зумовлені коливаннями – демографічними, економічними і військовими. Головними з цих циклів є саме довготривалі (тривалістю в 60 років) цикли кон'юнктури певних товарів і послуг, задоволення попиту на які є важливим для розвитку людства («хвилі Кондратьєва»). Саме можливість використати економічне зростання, зумовлене черговою хвилею Кондратьєва, на думку американського політолога, є основою зростання потуги нового глобального лідера. Він уточнює, що кожен цикл гегемонії певної держави по 120 р. включає два економічні цикли, описані російським соціологом М. Кондратьєвим [7, С. 62, 72–73, 75, 82; 8, С. 128, 139–140].

Аналогічної думки щодо джерел розвитку глобальної політики дотримуються також американський соціолог-неомарксист І. Валлерстайн, російські політологи В. Лапкін і В. Пантін. Щоправда, згадані дослідники відзначають часові межі «підйому» та «спаду» циклів економічної кон'юнктури, які відрізняються від рамок, що їх встановлює Дж. Модельські. Останній вважає часові межі «хвиль Кондратьєва» фіксованими, тоді як В. Лапкін і В. Пантін вважають, що тривалість цих циклів з другої половини XVIII ст. почала зменшуватися [9, С. 289], що може істотно впливати на часовий відрізок, протягом якого держава-лідер може користуватись плодами економічного зростання як підґрунтя своєї гегемонії на планеті.

120-річні цикли глобальної політики Дж. Модельські бачить, як періоди «навчання» еліт глобальної потуги (етапи «накопичення [ними] досвіду», які складаються з 4-х фаз по 30 років, кожна з яких дорівнює періоду активності одного покоління політичної еліти). Саме досвід, накопичений під час цих фаз і періодів «навчання», і стає основою для вирішення глобальних проблем, які стоять на порядку денному людства, здійснення структурних змін глобальної політиці, її інституційних меж. При цьому реалізація цього досвіду в межах 120-річного циклу стає можливою після «світової» війни тривалістю в 30 років («тридцятирічні війни» за І. Валлерстайном [2]), під час якої людство робить вибір на користь одного з двох проєктів глобального порядку денного, запропонованих лідером планети або його опонентом і пропозицій щодо соціальної еволюції людства, зокрема його політичної системи, які з цього проєкту випливають [7, С. 64–67, 70, 72].

Суть першого аспекту зводиться до питання: Де на Землі концентрується влада і хто її має? Відповідь на нього дається у визначенні супердержави-гегемона епохи (зараз – США), яка є промотором глобалізації за Е. Хейвудом [14, Р. 17–18]. Таке бачення глобальної політики близьке і до погляду Дж. Модельські. Останній, на основі аналізу типологій великих держав (Р. Гілпіна, І. Валлерстайна, П. Кеннеді, Дж. Голдстейна, У. Томпсона), виділяє кілька суспільств-лідерів – локальних та національних політичних систем, представлених великими морськими і океанськими потугами – домодерними політіями і модерними державами. Вони змінювали одна одну впродовж послідовних циклів боротьби за гегемонію, – чотирьох євразійської гегемонії (з 930 по 1430 рр.) і шести – глобальної гегемонії (з 1430 р. – дотепер). Зокрема, до перших гегемонів він зараховував Китай епох Півн. (930–1060) і Півд. Сун (1060–1190), Геную (1190–1300), Венецію (1300–1430), а до других – Португалію (1430–1540), Нідерланди (1540–1640), Англію (1640–1850), США (з 1850 р.). До їх конкурентів – лідерів коаліції, які програли боротьбу за лідерство в «Старому світі» і відтак – на Землі (челленджерів), Дж. Модельські зараховував сухопутні потуги Євразії – імперії: Ляо (930–1060), Цін (1060–1190), монголів (1190–1300), Тимура (1300–1430), Іспанську (1430–1540), Французьку (1540–1740), Німецьку (1740–1945) [7, С. 63, 73, 78; 8, С. 129]. Описуючи сучасний етап глобальної політики, Дж. Модельські в окремих своїх роботах відзначає роль КНР, яку, з його опису, можна розглядати як челленджера в останній чверті XX ст. – на початку XXI ст. [15, Р. 2, 6–7, 14]. Водночас, розглядаючи боротьбу коаліцій, очолених цими потугами за панування

над планетою, американський політолог пояснює причини успіху глобального лідера в неореалістичній манері, не лише політичними чинниками: наявністю політико-стратегічної організації глобального радіуса дії (океанського флоту, стратегічної авіації, засобів контролю над навколосемним космічним простором), «накопиченим досвідом» її політичної еліти впродовж чотирьох поколінь (120-ти років), чутливістю до глобальних проблем, відкритим суспільством, економічною перевагою, зумовленою здатністю опанувати зростання у певній галузі економіки континенту (планети). Ця держава – глобальний (раніше – континентальний) лідер займає як формальні, так і неформальні позиції: контролює планетарні системи комунікацій, володіє легітимністю в очах більшості людства і на цій основі створює формальні і неформальні коаліції, пропонує колективні рішення. Вона створює нову або вдосконалює існуючу структуру глобальної системи, зокрема через збільшення кількості формальних міжнародних урядових організацій різного рівня, покликаних підтримувати її лідерські позиції, зміцнювати панування на планеті [7, С. 71–78].

Утім Е. Хейвуд відзначає, що навіть потужна держава – не єдиний істотний різновид політичного актора глобального рівня. Так, держава залишається ключовим актором на арені планети, з огляду на її здатність вести переговори з іншими державами з позиції сили, підтримувати порядок у межах кордонів. Але її «різною мірою і в різний спосіб» [14, Р. 5] доповнюють нові індустріальні держави, а також групи і організації з власними інтересами, такі як ТНК, НУО та ін. Це змінює глобальну військово-стратегічну взаємодію «великих» та інших держав у межах моделі балансу сил, ускладнює її і перетворює симетричну взаємодію держав-«більярдних куль» в асиметричну взаємодію різних держав, яка може сприяти як миру, співпраці, інтеграції і гармонії, так і пануванню та конфлікту. Особливо на діяльність держави впливають створені нею численні міжнародні урядові організації, керовані інтересами транснаціональної бюрократії і покликані відповідати на глобальні виклики людству. Ці організації не можуть зробити більше, ніж їм дозволяють їх члени-засновники, особливо, великі держави, однак вони здатні впливати на держави, ставлячи їх перед «дилемою кооперативності» – вимогою вирішувати проблему колективно або нездатністю вирішити її наодинці. Тому завдяки зростанню ролі недержавних акторів і глобальної громадської думки, на яку уряди змушені зважати, відбувається розпилення глобальної влади, виникає «модель змішаних акторів» глобальної політики [14, Р. 5, 9, 18].

Своєю чергою, Дж. Модельскі серед носіїв глобальної влади виділяє національні, регіональні і глобальні коаліції та партії, а також сили їх глобального впливу: медіа-структури й епістеміологічні (експертні) співтовариства, глобальні корпорації [7, С. 68, 77–79].

Безпековий аспект глобальної політики, за Е. Хейвудом, є «найглибшим» за змістом, серцевиною і квінтесенцією політики держав на міжнародній арені. Його вирішення зводиться як до створення «зон миру», в яких суперечки і конфлікти, які провокують дилему безпеки, майже зникають, так і до створення «режимів» і «спільнот безпеки», які попереджають конфлікти або керують ними внаслідок глобального поширення демократії і економічної взаємозалежності [14, Р. 19]. Аналогічну позицію займає і Дж. Модельскі [7, С. 70, 75–76].

Е. Хейвуд також відзначає формування у межах планетарної політики феноменів власне «глобальної безпеки» як наслідку нових, між- і (над-)державних, викликів від недержавних акторів та «людської безпеки», як попередження загроз існуванню окремих людей, що виникають у певних національних суспільствах та закорінені в природі загроз існуванню людства загалом [14, Р. 19].

Своєю чергою, за Дж. Модельскі, вирішення проблеми глобальної безпеки пов'язує із адаптацією держави-глобального лідера до глобальних проблем (позитивних і негативних структурних викликів – загроз і можливостей). Саме ця держава дає нові відповіді на глобальні виклики, створює глобальні суспільні блага, вирішує проблеми забезпечення миру, спокою і порядку, правил торгівлі і/чи фінансів, контролю над ядерними озброєннями чи/та змінами клімату Землі, соціальної нерівності людства [7, С. 77], які виростають з функціонування глобальної політики. Їх наслідки заторкують існування масштабніших структур суспільства Землі (включно з економічними) під час їх вирішення: загрози глобальній безпеці, загальні проблеми системної організації, специфічні питання, пов'язані з відбором глобального лідера і його опозиції (челленджера). При цьому кожна з євразійських чи глобальних потуг, яка ставала лідером протягом

120-ти років, втілювала «інструкції» («програми») та «інгредієнти» (дані) для проведення правильного курсу структурних змін у глобальній системі в ідентичний спосіб. Однак у перспективі у новому тисячолітті, вважає Дж. Модельскі, недосконалість існуючої системи планетарного лідерства як двигуна розвитку глобальної політики і способу вирішення проблем Землі, повинна змінитись переходом глобальної влади до мережових структур. Вони «поглинуть неформальну роль глобального лідера демократичного співтовариства» і в такий спосіб займатимуть формальніші позиції у глобальній організації федеративного зразка. Так, за Дж. Модельскі, буде усунено таку загрозу безпеці суспільства планети, як «світові» війни [7, С. 63–64].

Третій аспект глобальної політики, за Е. Хейвудом, полягає у тому, що взаємозалежність провокує зростання «глобальної (космополітичної)» справедливості. Вона ґрунтується на моральних цінностях, що застосовуються до будь-якої людини, незалежно від її етнічності і громадянства. Звідси випливає доктрина міжнародних прав людини та ідеї глобальної розподільної і екологічної справедливості. Вона втілюється в уявленні про необхідність «багатих» суспільств допомогти вирівняти доходи «бідних» та подолати їх екологічні проблеми [14, Р. 21]. Натомість Дж. Модельскі вважає, що взаємозалежність у межах людства відчуває насамперед держава-лідер, інноваційна економіка якої здатна отримати вигоди від відкритості і єдності глобального ринку. Саме ця потуга через свою глобальність є носієм космополітизму, інтернаціоналізму, прихильницею «глобальної» справедливості, у відповідь на глобальні виклики, які постають у певну епоху, творить універсальні моральні цінності і міжнародні права людини. Натомість челленджер традиційно є економічно і соціально-відсталим суспільством, яке через це є носієм закритості, націоналізму і ксенофобії. Створені останнім часом в «Старому світі» формальні і неформальні коаліції, незмінно об'єднують ретроградів, які й зазнають поразок у глобальних війнах [7, С. 76–80].

Отже, розглянувши бачення «глобальної політики» в окремих політологів-теоретиків, можна стверджувати, що описані ними аспекти феномену глобальної політики (рушії, історія, ієрархія, суб'єкти і проблематика глобальної політики) можуть бути інтегровані в єдиний перелік ознак – складових визначення цього поняття.

Глобальна політика охоплює як межі планети Земля (географічно), так і найрізноманітніші виміри і розуміння («всеохопність») політики у межах планети: боротьби за владу над Землею (politics), курс глобальної політики (policy), глобальну політику (polity). Її ієрархічними рівнями є політика: «світова» у межах певних цивілізацій (в розумінні С. Гантінгтона), регіональна, субрегіональна, міжнародна, внутрішньодержавна і локальна. Ці ієрархічні рівні відрізняються між собою простором, який вони охоплюють (географічним чи віртуальним, економічним, соціальним, культурним тощо), а також змістом, масштабом і значенням вирішуваних на цих рівнях проблем, наслідками, які спричиняють вирішення, прийняті на цих рівнях ієрархії. Насамперед для неї характерні рішення-відповіді на глобальні виклики, в т. ч. безпекові.

Глобальна політика – це не тотальність, глобальне ціле, а навпаки, складова «тотальних» системних понять – глобальності, мегасоціуму, ноосфери тощо. Це якісно новий етап розвитку політичної сфери людства, започаткований тоді, коли політика вийшла за межі окремих континентів чи «частин світу». Елементами цієї системи є як держави, серед яких виділяються держави-лідери і її опонент-челленджер, та сформовані навколо них коаліції держав, партій і еліт, так і регіональні чи глобальні організації – урядові і неурядові, ТНК (зокрема, фінансові, виробничі і торговельні), засоби масової інформації та комунікації, експертні співтовариства тощо. Їх асиметрична взаємодія зумовлена «дилемою кооперативності» – умовою колективного вирішення глобальних проблем.

Глобальна політика еволюціонує внаслідок зростання «комплексної взаємозалежності» всередині людства протягом усієї історії протоглобалізації та глобалізації і спричиняє вдосконалення глобальної політики, зокрема, розвиток глобального управління. Її розвиток зумовлений дією демографічних, економічних і соціально-політичних чинників.

Аналіз терміна “глобальна політика” дає змогу підступитись до розуміння одного з вимірів глобального феномену – політичного. Однак, з огляду на системний характер останнього, його складність і необхідність існування у ньому внутрішніх механізмів (само)регулювання, подальшого розгляду потребує зміст і характеристики глобальної політичної системи як втілення цього механізму.

1. Белошицкий О. О. Терминологичний аналіз формування понять для підручника з «Технологій» [Електронний ресурс] / О. О. Белошицкий. – Режим доступу: http://www.e21bbda5afb3321d63309aaefc31ebd9f976b328.googledrive.com/host/0By2IQy15OsECd19ZX0k3TEVZd0U/1_02.pdf.
2. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире [Електронний ресурс] / И. Валлерстайн. – СПб.: Университетская книга, 2001. – Режим доступу: <http://www.mreadz.com/new/index.php?id=18805&pages=118>.
3. Косолапов Н. А. Мировая политика как явление и предмет науки (К дискуссии на страницах «Полиса» и «Международных процессов») / Н. А. Косолапов // ПОЛИС. – 2005. – №6. – С. 92–100.
4. Ланцов С. Мировые войны в генезисе мировой политики [Електронний ресурс] / С. Ланцов // Международные процессы. – Т. 8, №2 (23): Конфликт и право. – 2010. – Май-август. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/twenty-three/004.htm>.
5. Лебедева М. М. Мировая политика: учеб. / М. М. Лебедева. – М., 2007. – 365 с.
6. Лебедева М. М. Предметное поле и предметные поля мировой политики [Електронний ресурс] / М. Лебедева // Международные процессы. – Т. 2. – №2 (5): Лидерство и контрлидерство. – 2004. – Май-август. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/five/008.htm>.
7. Модельски Дж. Эволюция глобальной политики (I) / Дж. Модельски // ПОЛИС. – №3. – С. 62–82.
8. Модельски Дж. Эволюция глобальной политики (II) / Дж. Модельски // ПОЛИС. – №4. – С. 124–142.
9. Пантин В. И. Философия исторического прогнозирования: Ритмы истории и перспективы мирового развития в первой половине XXI века [Електронний ресурс] / В. И. Пантин, В. В. Лапкин. – Режим доступу: <http://www.politstudies.ru/extratext/text/phistpr0.htm>.
10. Старчак М. Региональные исследования сквозь призмы мировой политики [Електронний ресурс] / М. Старчак // Международные процессы. – Т. 3, №1 (7): Регулирование и саморегулирование в мировой политике. – 2005. – Январь-апрель. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/seventh/018.htm>.
11. Структура проблематики мирополитических исследований (Гл. 7) [Електронний ресурс] / Мировая политика: теория, методология, прикладной анализ / отв. ред. А. А. Кокошин, А. Д. Богатуров. – Режим доступу: http://www.obraforum.ru/Mirovaja_politika/chapter7.htm.
12. Цыганков П. Мировая политика и ее содержание [Електронний ресурс] / П. Цыганков // Международные процессы. – Т. 3. – №1 (7): Регулирование и саморегулирование в мировой политике. – 2005. – Январь-апрель. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/seventh/005.htm>;
13. Global Politics [Електронний ресурс] // Google Scholar Search. – Режим доступу: <http://www.scholar.google.com.ua/scholar?hl=uk&q=Global+Politics+%&btnG=>.
14. Heywood A. Introducing Global Politics [Електронний ресурс] / Andrew Heywood // Teaching Resources: Sample chapter from Politics. – Режим доступу: [http://www.palgrave.com/resources/CW%20resources%20\(by%20Author\)/H/Heywood-Global-Politics/9781137349262_sample.pdf](http://www.palgrave.com/resources/CW%20resources%20(by%20Author)/H/Heywood-Global-Politics/9781137349262_sample.pdf).
15. Modelski G. Preventing Global War [Електронний ресурс] / George Modelski // The Evolutionary World Politics Homepage. September 2011. – Режим доступу: http://www.faculty.washington.edu_modelski/faculty.washington.edu/modelski/PreventGW.pdf.